

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal
Cilt/Vol: 3, Sayı/Issue: 1, 2019, ss/pp.94-102.
Geliş tarihi: Mayıs 2019
Kabul tarihi: Haziran 2019

ISSN:2602-3792

ANKARA-TURKEY.
This article was checked by iThenticate.

Analytic Divinity Center
www.andcenter.org

İMANIN PSİKOLOJİK UNSURLARI

Enes KARTAL*

ÖZET

İnsan, son derece gelişmiş nörofizyolojik mekanizmalara sahip olan; algılama ve düşünme gücüne sahip, üstün bir uyum organizması olan; kültür üreticisi ve dil kullanıcısı, başa çıkması gereken doğal ve sosyal bir ortamda yaşayan bir varlık olan; benzersiz bir benliği, iyi ve kötünün faili ve yargılayıcısı olan; öngöründe bulunabilen, zaman içinde yaşayan ve öz-aşkınlık potansiyeli olan bir canlıdır. Sahip olduğu bu üstün özelliklere karşın insanoğlu, hayat karşısında her zaman aynı üstünlüğü gösterememiş olup hem ihtiyaç duyması sebebiyle hem de bünyesinde bulunan potansiyeli gereği inanç sahibi; iman eden bir varlıktır.

Bireyin psikolojik yapısında, bireysel ve sosyal yaşantısında büyük bir etkisi bulunan iman ise, tek bir unsurdan müteşekkil değildir. İnanan kimseye derinden nüfuz etmesi, kişiliğe etkide bulunabilmesi, güçlü duygu ve davranışlar üretmesi imanın psikolojik unsurlarıyla doğrudan ilgilidir. İmanın yapısında bulunan bu psikolojik unsurlar, bilişsel; iradi, duygusal ve davranışsal olmak üzere dörde ayrılır. Bu unsurlar ile bütünsel bir yapı meydana getiren iman, kendisini meydana getiren bu psikolojik faktörlerden ayrı düşünülmemeyeceği gibi, bu unsurlardan herhangi birisine de indirgenemez. Dolayısıyla, bireyin biliş, irade, duygu ve davranış sistemlerinin bizzat katıldığı psikolojik bir süreç olan imanın tam manasıyla anlaşılması ve açıklanabilmesi için öncelikle imanın yapısında bulunan söz konusu psikolojik unsurların anlaşılması gerekmektedir. “Dini İnanç ve Anlam” isimli yüksek lisans tezinden alınan bu makalede imanın psikolojik unsurları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, İnanç, İman, İmanın Yapısı

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF FAITH

* Ar. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, el-mek: enskrtl_35@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7531-5619>

ABSTRACT

Human beings have highly advanced neurophysiological mechanisms, the power of perception and reasoning, and superior adjustment organism. As a culture producer and language user human beings, live in a natural and social environment that needs to cope with and have a unique self. Human beings who are the doer and judge of good and evil have the ability of prediction and potential of self-transcendence. Despite these superior qualities, human beings have not always shown the same superiority in their lives and due to both they are in need of belief and their potential of faith, they have been a faithful being.

Faith, which has a great effect on the individual's psychological and social life, is not composed of only one factor. The deep impact of faith on believer, the influence on personality, the production of strong emotions and behaviors are directly related to the psychological factors of faith. These psychological elements in the structure of faith, are cognitive, voluntary, emotional and behavioral factors. Faith, which constitutes a holistic structure with these factors, cannot be thought apart from these psychological factors that make it up, nor can it be reduced to any of these elements. Therefore, in order to fully understand and explain the faith, which is a psychological process in which the individual's cognition, will, emotion and behavior systems are personally involved, it is necessary to first understand the psychological elements in the structure of faith. In this article, taken from the master thesis titled "Religious Belief and Meaning", psychological factors of faith will be discussed.

Key Words: Psychology, Belief, Faith, Structure of Faith

GİRİŞ

Doğumundan ölümüne kadar insanoğlu adına 'yaşam' denilen bir platformda türlü türlü safhalardan geçer; imtahanlar yaşar, aile kurar veya ailesini kaybeder; hep bir sonraki durak için kaygı duyar veya aşırı kaygısız olur; hayatı, insanı, insanları anlamak adına hayatını feda eder ya da pes eder. Bu hususta yaşamın net olduğunu, bir o kadar da muamma olduğunu söyleyen insan, bu platform içerisinde anlamlı bir hayatta, sağlıklı ve mutlu kalabilmek için bazı vasıtalara ihtiyaç duyar. Kendini huzurlu, hayatını anlamlı hissetmek isteyen insan kendisine bunları sağlayacak, ona başka hiçbir şeyin vaat edemediği güven duygusunu verecek bir aracı seçer. Tarih sahnesine bakıldığında ise bu ihtiyacın en tatmin edici karşılığının genellikle iman; yani dini inançlar ile verildiği görülür. Örneğin, üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin %50'si dini büyük bir güven ve anlam kaynağı olarak gördüğünü belirtirken, %64'ü Tanrı inançları olmasaydı hayatlarında bir anlamın da kalmayacağını ifade etmiştir (Hökelekli, 2018, s. 113). İnanç gelişim kuramı ile tanınan J. Fowler da bu düşünceyi destekler nitelikte, inancın evrensel ve insan doğasına özgü olduğunu belirtmiştir. İnsanı anlam arayan, imgeleyen ve anlam üreten bir varlık olarak diğer canlılardan ayıran Fowler diğer birçok

teorisyen ve düşünür gibi inancı (faith) insanın anlamlandırma sürecinde pozitif etkisi olan bir faktör olarak görmüştür (Fowler'dan aktaran Ulu, 2013, s.159).

Bireyin psikolojik sağlığında doğrudan etkili olan “anlam” hissi üzerinde etkisi küçümsenemeyecek olan iman ise tek unsurdan oluşmayıp, yapısında güçlü duygusal, bilişsel, iradi ve davranışsal unsurları barındırır. Ancak, iman bu unsurların birleşiminden müteşekkil olsa da onu bu unsurlardan herhangi birisiyle sınırlandırmak doğru değildir. Aynı zamanda iman, bu unsurların toplamından da farklı bir yapı arz eder. Dolayısıyla söz konusu faktörlerden herhangi birisinin bir diğerinden bağımsız bir şekilde gelişmesi de mümkün değildir. Çünkü duygusal ve bilişsel fonksiyonların tümünün katılımıyla psikolojik bir süreç arz eden iman, bireyin odaklanmış benindeki tüm boyutların birleşiminden oluşmaktadır (Karaca, 2017, s. 131).

1. İmanda Bilişsel Unsur

Düşünce, deneyim ve duyular yoluyla bilgi edinmeyi ve anlamayı ifade eden zihinsel bir eylem ya da süreci ifade eden “biliş” (cognition), Latince öğrenmek anlamına gelen “cognoscere” kelimesinden gelir (English Oxford Living Dictionaries, 2019). Biliş, algı, hafıza, akıl yürütme, düşünme ve kavrama gibi zihinsel faaliyetlerin bütünü anlatmak için kullanılan bir kavramdır (Mehmedoğlu, 2013: 49).

Duyumlara dayanan algı, muhakeme etme, anlama, kavrama, hafızada saklama, gerektiği zaman çağırma, bilgi üretme, hazır bilgiden yararlanma gibi bir dizi süreci bünyesinde bulunduran bilişsel yapı imanın zihinsel boyutunu oluşturur. İmanın bilişsel boyutu, zihinsel yapının normal süreçlerde yürüttüğü işlevini imanda da yerine getirmesidir. Örneğin, imana konu olan nesnenin doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir bir nitelikte olmaması, bireyin iman ettiği hususlarda deneysel bilgi üretmesini engellemektedir. Bu durumda bilişsel yapı Tanrı'dan gelenlerin algılanması, muhakeme edilmesi, anlaşılması, hafızada saklanması ve gerektiği zaman kullanılmasına yönelik çalışır (Karaca, 2017, s. 134).

İnançlar, aynı zamanda bilgi kaynaklarıdır. Bu durum tahkiki mümkün olmayan alanlarda geçerli olduğu gibi tahkiki mümkün olan alanlarda da geçerlidir. Şöyle ki, meseleye tahkiki mümkün olmayan bir şeyin varlığı veya yokluğu açısından bakıldığında, gerçeğin ne olduğunu bilmek imkansız olup, birey inandığı şeyin doğru olduğunu kabul etmek zorundadır. Örneğin ahiret hayatının varlığı veya yokluğunu ispat edecek zorlayıcı bir kanıt yoktur. İnananı açısından ahiret aynı zamanda bilgi sistemine eklenen yeni bir bilgidir. Çünkü onun için ahiret, artık ihtimalli bir durumdan çıkmış ve kesinlik boyutuna ulaşmıştır (Karaca, 2017, s. 128). Dolayısıyla “bireyin imanla ilgili bilişsel bir faaliyette bulunabilmesi için, öncelikle iman edilecek varlık alanı hakkında bir ön bilgiye sahip olması gerekir. Yani bireyin inanç ve ibadet tarzına temel teşkil edecek ve

bunları yönlendirecek esaslara ilişkin bilişsel bir muhteva olmalıdır” (Mehmedoğlu, 2013, s. 49).

Bir tercih meselesi olan imanın bu boyutu, imanın zihinsel tarafını oluşturduğundan dolayı, iman edecek kimsenin belirli bir bilişsel olgunluğa ulaşması gerekir. Zira iman yüksek düzeyde farkındalık gerektiren bir biliş durumdur. Mümin için “kesin bilgi” hükmünde olan bilgiler, bireyde yerleşip bütünleşen, kendi aralarında mantık bağlarıyla örülü bir fikirler ve entelektüel eğilimler bütünü olarak tanımlanan zihniyete etkide bulunarak buraya yerleşir. Böylece bilişsel yapıya yerleşen iman, bilinçli bir kabul ediş ile birlikte zihinsel yapı ile karşılıklı bir ilişki içerisine girer (Karaca, 2017, s. 134-135). Dolayısıyla imandaki bilişsel yapının nasıl bir psikolojik güç olduğu veya imanın bilişsel yapıda nasıl yer edindiği anlatılırken, dinin ancak bilişsel süreçleri sağlıklı işleyen bireyleri muhatap alması, bilişsel süreçlerin imanın oluşum ve gelişim sürecinde ne denli önemli ve etkin olduğu ifade edilmektedir. Yani iman, öncelikle bir bilinç olayıdır (Tokur, 2018, s. 33).

2. İmanda İradi Unsur

İrade, “eylemlerimizi arzu, niyet ve amaçlarımıza göre, kontrol altında tutabilme ve belirleme gücü; kişinin belli eylem ya da eylemleri gerçekleştirmede sergilediği kararlılık; belli bir durum karşısında, gerçekleştirilecek olan eylemi, herhangi bir dış zorlama, ya da zorunluluk olmaksızın, kararlaştırma ve uygulama gücü; eyleme neden olan, eylemi başlatabilen yeti” anlamlarına gelmektedir (Cevizci, 1999, s. 469).

Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü olarak tanımlanan irade, imanın bir unsuru olarak, “bireyin hiçbir baskı altında kalmadan gönüllü olarak bu yönelime girmesi anlamına gelir. Dolayısıyla imanın irade boyutu dini gelişim ve iman oluşumunda hem bir farkındalık oluşturmayı hem de gönüllü bir kabul edişi ifade eder (Karaca, 2017, s. 136). İnanma iradesi isimli eserinde William James, genel bir ifadeyle “ahlaki inançlara sahip olma veya hiç sahip olmama meselesi irademiz tarafından belirlenir” der (James, 1919, s. 22). James’i destekler nitelikte C. Van Fraassen bilişsel bağlılık, niyet, katılmayı dileme bağlamında inancı bir “irade meselesi” olarak niteler (Fraassen, 1984, s. 256).

Bilinçli bir yönelim ile iman oluşumunda rolü olmasının yanı sıra irade, imanı etkilediği gibi aynı zamanda imandan etkilenir ve bu durumda karşılıklı bir ilişki meydana gelir. Şöyle ki “insanın psikolojik bütünlüğünü meydana getiren unsurlar arasında, bir seçme yetisi olarak iradenin varlığını kabul etmek, aynı zamanda imanın yapısı içinde iradeye yer açmak anlamına gelir. Zira külli psikolojik bir hal olarak tanımlanan iman, külli bir hal olmasının tabii sonucu olarak insanı oluşturan zihni ve duygusal unsurları içermekle kalmamakta, iradeyi de kapsamaktadır. İman halinde insan psikolojisini oluşturan birimlerin hepsi özel bir şekilde biçimlendiği gibi iman alanı içinde bulunan irade de o alanın rengine bürünmekte; imana göre form kazanmaktadır” (Alper, 2002, s. 135). Nitekim irade (self-control) üzerine yapılan deneysel bir çalışmada bağımsız değişken olarak iradenin, ‘yüksek not ortalaması, yüksek özgüven ve daha az patolojik

olmak' gibi etkenler ile anlamlı bir ilişkisi olduğu; bu etkenlerin iradeyi güçlü tuttuğu, aşırı yeme, alkol vb. madde bağımlılığı gibi aksi yönde etkenlerin ise irade zayıflığı ile pozitif yönde ilişkisi olduğu gözlenmiştir (Tangney, Baumeister, & Boone, 2004, s. 271). İman oluşumundaki rolünün yanı sıra, iradenin imandan aynı zamanda etkilendiği de göz önünde bulundurulursa denilebilir ki “bilişsel ve duygusal yapının doğru bilgilerle geliştirilmiş olması çok önemlidir. Bu durum iman anlayışı için de geçerlidir. Yanlış ve eksik bir iman anlayışı, ne kadar sağlam bir teslimiyet ifade ederse etsin, iradi yapı sahte bir bilinçlenmeden besleneceği için hem inanan birey hem de din adına hiç de hoş olmayan olumsuzlukların yaşanması kaçınılmazdır” (Tokur, 2018, s. 37).

3. İmanda Duygusal Unsur

Duygu ve düşüncenin, insanoğlunu diğer canlılardan ayıran en temel özellikler olduğu bilinen bir gerçektir. Hayvanlardaki içgüdüsel temelli davranışların aksine insan davranışları bu iki temel potansiyelin etkileşiminden meydana gelir. İnsan canlısının bir parçası olan bu unsur, imanda da bulunmakla birlikte imanın yapısını bilişsel unsurun etkilediğinden daha fazla etkilemektedir. İmanın oluşumu ve gelişimi sürecinde, bilişsel fonksiyonun imanın metafizik yapısından ötürü zaman zaman yetersiz kalması sürecinde duygu unsuru devreye girerek bilişsel faktörün asgari seviyede kalmasını sağlar ve duyguların sürece dahil olmasıyla gönüllü bir kabul meydana gelir. Bilişsel unsurun asgari düzeyde olduğu bu süreçte imanda belirebilecek muhtemel bir boşluk ise yine duygusal unsur aracılığıyla giderilir (Karaca, 2017, s. 131-132).

Duygu unsurunun imandaki bu büyük rolü ile birlikte, dini duygunun mahiyetini ele alan çalışmalar da yapılmıştır. William James bunu şöyle ifade eder: Gerek din felsefesi gerekse din psikolojisinde yapılan çalışmalarda dini duygu (religious sentiment) bağlanma duygusu, korku duygusu, sonsuzluk duygusu ve cinsel yaşam ile ilişkilendirilerek kaynağı bu duygu türlerine bağlanmaktadır. Ancak dini duygunun bu kadar farklı izah edilmesi dahi, dini duygunun müstakil bir duygu olup olmadığı konusunda şüpheye yer açmaktadır. Dini korku, dini sevgi, dini huşu, dini sevinç vb. duygular vardır ancak dini sevgi, insanın tabii sevgi duygusunun dini bir objeye yönelmesi ile ortaya çıkan duygudur. Örneğin dini korku, insanın duygu dünyasında müstakil olarak bulunan; doğuştan getirdiği bir duygu değildir. Yani dini korku da bireyin cinsel ilişkiden kaynaklanan doğal korkusu gibi korkunun bir başka versiyonu; korku duygusunun kanalize olmuş halidir. Aynı şekilde dini huşu, alacakaranlıkta bir ormanda ya da bir dağ geçidinde hissettiğimiz aynı heyecan duygusudur, yalnızca bu sefer metafizik ilişkilerimizin paralelinde karşımıza çıkar. Somut bir zihinsel durum olarak, bir duygudan ve belirli bir nesne türünden meydana geldiğinden, elbette dini ifadeler, diğer somut duygulardan ayırt edilebilen psişik varlıklardır; ancak, “dini duygunun” kendi başına bir duygu olduğu söylenemez (James, 2002, s. 35).

İman kelimesinin ihtiva ettiği “insanın iman haliyle endişe duygusundan uzaklaşarak kapsamlı ve sarsılmaz bir güvene kavuşmak” sözlük anlamı, imandaki güven duygusunun önemine de işaret etmektedir (Alper, 2002, s. 99). Nitekim güven duygusunun iman ile en yakın ilişkide olan duygu olduğu konusunda ittifak vardır. Zira insanlar güvendiklerine inandıkları gibi, inandıklarına da güvenirlir. Bireyin inandığı varlığa duyduğu güven, rasyonel anlamda anlaşılması zor anlarla karşılaşıldığında devreye girerek meydana gelen zıtlıklarda sabır ve diğer duygular ile güçlü bir duygulanım sağlayarak bilinci rahatlatır. Bununla birlikte güven duygusu imanın beslendiği tek duygu olmadığı gibi, sevgi, korku, sabır, tevekkül, minnettarlık, ümit, hüznün, pişmanlık, suçluluk, şükür, fedakârlık, hayranlık, azamet ve acizlik gibi duygu yelpazesi de imanın hem oluşumu hem gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Çünkü imanın oluşumu, canlı kalması, gelişimi ve dini hayatın sekteye uğramaması için gerekli olan motivasyon ve psikolojik enerji azımsanamayacak oranda duygulardan sağlanmaktadır (Karaca, 2017, s. 132).

4. İmanda Davranış Unsuru

İman, sadece kalpte yaşanan bir olgu değildir. İman, bireyin inancını sözleriyle ifade etmesinden çok onu davranışlarıyla göstermesini de içine alır. Kur'an'da da hemen hiçbir yerde imanın tek başına değil de “salih amel” ile zikredilmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Bu durum bir taraftan davranışın imanın doğal sonucu olduğunu ortaya koyarken, diğer taraftan imanın ancak pozitif davranışla birlikte kendini koruyabileceğini ifade eder (Karaca, 2002, s. 136). “İmanın temeli sarsılmaz bir kalp akdi olduğu için, bu akdin hem mü'minin kendi içinde ve hem de buradan taşarak bir takım hareket ve uygulamalarla dışında görünür olması gerekir. Mü'mine yansıyan ve mü'minden yansıyan bir keyfiyet olarak bu durum, imanın davranış boyutu olarak ifade edilebilir. Allah ile kurulan ilişkiyi sadece kabulle veya sadece duygu ile açıklamak ve bu ilişkiyi birtakım davranışlarla desteklememek, imanın mücerret bir hal, sırf bir düşünceden başka bir şey olmadığını çağrıştırabilir. Bir ilişki, gerçekte sadece kendi eylemleri içerisinde mevcuttur. Dolayısıyla tam ve nihai bir teslimiyet gerektiren iman akdini görünür kılmak, sürekli, canlı ve dinamik tutmak için çeşitli davranışlar sergilenmelidir” (Mehmedoğlu, 2013, s. 54). Zira imanda bilişsel, duygusal ve iradi unsurların varlığını kabul etmek davranış boyutunun da varlığını kabul etmeyi gerektirmektedir. Zaten iman, insan şahsiyeti gibi onun bütünlüğünü ilgilendiren külli psikolojik bir hal olarak tanımlandığı zaman, bu tanımın içinde insan bütünlüğüne ait olan davranışlar doğal olarak yer alacaktır (Alper, 2002, s. 141).

Tutumların, düşünce, duygu ve davranış olmak üzere üç yönü vardır. Bu yönüyle tutumlar davranış üretmekle yükümlüdür denilebilir. Şöyle ki, tutumun hareket temayülleri unsuru, tutumla münasebette bulunan her çeşit davranışa hazır olma eğilimini ifade eder. Eğer bir birey, herhangi bir objeye karşı olumlu bir tutuma sahip ise ona yardım etmeye, onu ödüllendirmeye veya desteklemeye hazır bir temayülde olacaktır. Ancak eğer ona karşı menfi bir tutuma sahipse, ona zarar vermeye, belki onu

cezalandırmaya veya tahrip etmeye hazır bir temayülde olacaktır (Krech vd., 1970, s. 233). İhtiva ettiği biliş, irade, duygu ve davranış unsurları ile mü'min bireyin bilişsel yapısına ve dolayısıyla kişiliğine nüfuz eden iman da böyle bir durum sergilemektedir.

Öte yandan, bireyin sergilediği davranışlarla imanı arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Davranışların bazen imanın hem sonucu hem de unsuru olması sebebiyle imandan davranışlara doğru bir çizgi olduğu gibi, iman da davranışların etkisinde kalabilir. Bilhassa imanın güçlenmesi veya zayıflamasında etkin bir rol oynayabilmektedir (Alper, 2002, s. 147).

SONUÇ

Anlam arayan ve aynı zamanda anlam üreten bir varlık olan insan, yaşamı boyunca çeşitli vasıtalar ile anlam ihtiyacını gidermiştir. Tarih sahnesinde her ne kadar bu görevi üstlenen birçok vasita olsa da zorlu yaşam koşulları ve metafizik ihtiyacı karşısında insanoğlunun vazgeçilmez dayanağı dini inanç; "iman" olmuştur. Epistemolojik mahiyetinin yanında iman, yapısında önemli psikolojik faktörlerin bulunduğu ve bu faktörlerin bizzat katılımı ile bütüncül yapı oluşturduğu psikolojik bir haldir. Dolayısıyla bilişsel, iradi, duygusal ve davranışsal unsurların tümünden oluşan iman, bu unsurlardan ayrı bir şekilde ele almak ya da onu bu faktörlerden herhangi birine indirgemek imanı eksik veya hatalı anlamak olacaktır.

Bu unsurların toplamından da farklı olan iman, yüksek düzeyde farkındalık gerektiren bir biliş durumudur. İman eden için kesin bilgi hükmünde olan bilgiler, bireyde yerleşip bütünleşen, kendi aralarında mantık bağlarıyla örülü bir fikirler ve entelektüel eğilimler bütünü olan zihni yapıya etkide bulunarak buraya yerleşir. Böylece bilişsel yapıda yer edinen iman, bilinçli bir kabul edişin nihayetinde zihinsel mekanizma ile karşılıklı bir ilişki içerisine girer. Algı, muhakeme, kavrama, hafızada saklama ve bilgi üretme süreçlerinin gerçekleştiği yer olan bilişsel yapı, dini imana nesne olan şeyin tahkiki mümkün olsun ya da olmasın Tanrı'dan gelenlerin algılanması ve muhakeme edilmesi işlevini görür. Örneğin tahkiki mümkün olmayan ahiret hayatı, iman sahibi için bilinçli bir kabul ediştir ve bu bilgi onun için ihtimal dahilinde olmaktan çıkmıştır.

İman, aynı zamanda bir irade durumudur. Bilincin koymuş olduğu hedefe doğru gidebilme yetisi olan irade, imanın oluşumunda önem arz eder. Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü olarak tanımlanan irade, imanın bir unsuru olarak bireyin hiçbir baskı altında kalmadan gönüllü olarak bu yönelime girmesi anlamına gelir. Zira, insanın psişik yapısında irade gücünün bulunması imanın yapısında da iradenin olmasını gerektirir. Çünkü iman, insandaki zihni ve duygusal unsurların tümünü içerir.

İnsanın sergilemiş olduğu tüm davranışları sahip olduğu duygu ve düşünce potansiyellerinin etkileşimi sonucunda meydana gelir. Davranışların oluşumunda müstakil bir önemi olan duygular, aynı zamanda imanın duygusal boyutunu oluştururlar. İmanın duygusal

unsuru imanın gaybi bir tarafının olmasının sonucu olarak, bilişsel unsurun yeterli olmadığı yerde devreye girerek gönüllü bir boyun eğiş sağlar. İmanın bu boyutu, imanın oluşumunda etkili olduğu gibi imanın sürekliliği ve gelişiminde de etkilidir. İman kelimesinin ihtiva ettiği güven manasından da anlaşılacağı üzere, güven duygusu imanın en çok ilişkili olduğu duygudur. Zira insanlar sevdiklerine güvendikleri gibi güvendiklerini severler. Güven duygusu rasyonel anlamda anlamakta güçlük çekilen durumlarda ve bilişsel sorgulamaların cevapsız kaldığı durumlarda iman sahibine rahatlama sağlar. Güven duygusunun yanı sıra iman yaşantısı, sevgi, korku, sabır tevekkül, rıza, minnettarlık, ümit, hüzn, pişmanlık, suçluluk, şükür, fedakârlık, hayranlık ve azamet gibi duygulardan da beslenir. İhtiyaç duyduğu psikolojik enerji ve motivasyon duygular tarafından sağlanır.

Yukarıda ifade edilenler dışında, imanın bir başka unsuru daha vardır. İmanın bir “eylem” olduğunu gösteren bu faktör ise davranış unsurudur. Şöyle ki, iman sadece kalpte yaşanan bir olgu değildir. Sözlerden çok davranışlarla ifade edilen bir yapı arz eder. Başka bir ifadeyle, imanın yapısındaki kognitif, duygusal ve iradi unsurların varlığını kabul etmek davranış unsurunu da kabul etmeyi gerektirir. Çünkü tutumların duygu, düşünce ve davranış olmak üzere üç ayağı vardır. Bu üç yönü neticesinde tutumlar davranış üretmektedirler. Örneğin, herhangi bir objeye karşı müspet bir tutuma sahip olan bir bireyin, o objeye karşı sahip olduğu tutumu doğrultusunda davranışta bulunması beklenir. Aynı şekilde, menfi bir tutumu olduğu takdirde olumsuz, çıkarıcı vb. bir davranışta bulunması beklenir. Bilişsel, iradi ve duygusal etmenlerin oluşturduğu bir tutum neticesinde, iman sahibinin imanı doğrultusunda davranış üretmesi de kaçınılmaz olacaktır.

“Külli psikolojik bir hal” olarak nitelenen imanın oluşumu, gelişimi ve sürekliliğinde rol oynayan bu faktörler, imanın mahiyetinin anlaşılması açısından önemlidir. Diğer taraftan, iman bir bilinç olayı olduğu için dini inanç ve imana dair yapılan hatalı ya da yanlış bilgilendirmelerin patolojik bir din anlayışına ve çarpık bir bilinçlenmeye sebep olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla imanın ne olduğunun, işleyiş şeklinin ve yapısındaki unsurların bilinmesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Alper, H. (2002). *İmanın Psikolojik Yapısı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
 Cevzici, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
 English Oxford Living Dictionaries:
<https://en.oxforddictionaries.com/definition/cognition>. (Erişim Tarihi: 22. 05. 2019).

Fraassen, C. V. (1984). "Belief and The Will". *The Journal of Philosophy*, 81(5), 235-256.

Güler, İ. (1998). "İman ve İnkârın Ahlaki ve Bilişsel (Kognitif) Temelleri". *İslamiyat Dergisi*, 1(1), 7-24.

James, W. (1919). *The Will to Believe and Other Essays in Popular Philosophy*. Norwood: The Plimpton Press.

James, W. (2002). *The Varieties of Religious Experience*. Pennsylvania: Pennsylvania State University.

Karaca, F. (2017). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Yayınevi.

Krech, D. vd. (1970). *Cemiyet İçinde Fert*. Çev. Mümtaz Turhan. İstanbul: Sosyal İlimler Komisyonu Yayınları.

Mehmedoğlu, A. U. (2013). *İnanç Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Tangney, J. P., Baumeister, R. F., & Boone, A. L. (2004). "High Self-control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades, and Interpersonal Success", *Journal of Personality*, 72(2), 271-324.

Tokur, B. (2018). *İmtihan Psikolojisi*. Ankara: Fecr Yayınları.

Ulu, M. (2013). "James W. Fowler'a Göre İnanç ve İncanın Yapısal Modeli". *Bilimname*, 27(2), 157-168.

